

LÆRERSTYREDE TEKSTSAMTALER

- ANALYSER AF SAMTALER OM LITTERÆRE TEKSTER
PÅ FORFATTERSKOLEN I KØBENHAVN OG I GYMNASIET

*Louise Rosendal Bang, ph.d. ved Aarhus Universitet. Forsvaret fandt
sted på Aarhus Universitet, DPU i Emdrup, d. 9. december 2022*

Projektet handler om lærerstyrede samtaler om litteratur i to forskellige uddannelseskontekster, nærmere bestemt på Forfatterskolen i København og i gymnasiet. Forfatterskolen tilhører et kunstnerisk domæne, mens gymnasiet er forankret i det akademiske. På Forfatterskolen læses teksterne med et æstetisk fokus for øje, i gymnasiet i højere grad ud fra analysestrategier. Mange øvrige forhold er forskellige. Alligevel er der fire grundlæggende fællesnævnerne: Der er en *lærer*, som har en *samtale* med nogle *elever* om en *litterær tekst*.

Den traditionelle skoleinstitutions litterære klassesamtale rækker mange år tilbage. I starten af det 20. århundrede begyndte man at bevæge sig fra decideret overhøring til håndsoprækning. Her blev kimen lagt til den samtaleform, vi kender i dag, hvor læreren stiller spørgsmål til eleverne, og hvor han eller hun derpå evaluerer den enkelte elevs svar eller giver feedback på det. Litteraturdidaktisk forskning vidner om, at det er en samtaleform, som i flere henseender er produktiv, men at den også er problematisk. For eksempel er det ikke muligt at positionere eleverne som reelle samtalepartnere, når kun læreren stiller spørgsmålene, hvis spørgsmålene formuleres ledende, og hvis evalueringerne vidner om, at læreren på forhånd kender svarene.

Forfatterskolens litterære samtale, den såkaldte tekstlæsning, er nyere, og her stiller lærerne få eller ingen spørgsmål, ligesom de heller ikke evaluerer elevernes udsagn. Dog er området forskningsmæssigt underbelyst.

PROJEKTETS FORMÅL OG FORSKNINGSSPØRGSMÅL

Der er to overordnede formål med projektet. Dels er det at etablere ny viden om samtalemekanismerne i Forfatterskolens tekstlæsning og dels at anvende denne viden som inspirationsgrundlag til fremtidig udvikling af lærerstyrede samtaler om litteratur i gymnasiet. Jeg arbejder ud fra disse forskningsspørgsmål:

- 1) Hvilken viden om Forfatterskolens tekstlæsning kan jeg frembringe med en undersøgelse af:
  - lærer-elev-turtagningerne ud fra samtaleanalytiske koncepter
  - samtaledynamikken
  - elevernes deltagelsesmuligheder
  - positioneringen af teksterne
- 2) Hvad kan resultaterne af denne undersøgelse bidrage med i relation til den lærerstyrede samtale om litteratur i gymnasiet?
- 3) Hvordan kan Forfatterskolens tekstlæsning og den lærerstyrede samtale om litteratur i gymnasiet forstås, når de forbindes med litteraturteoretiske og litteraturdidaktiske begreber?

I det følgende introducerer jeg først de teoretiske og metodologiske perspektiver, derefter analysen af det empiriske materiale. Endeligt præsenterer jeg de væsentligste resultater og konklusioner i forhold til hvert af de tre forskningsspørgsmål.

“ Denne analyse har dannet udgangspunkt for det videre arbejde med at karakterisere den mere overordnede samtale-dynamik, elevernes deltagelsesmuligheder og positioneringen af teksterne.

TEORETISKE OG METODOLOGISKE PERSPEKTIVER

I projektet relaterer jeg de to forskellige samtaler til litteraturteoretikeren Stanley Fishs (1980) begreb om *fortolkningsfællesskaber*. Essensen er, at tekstfortolkning hverken er betinget af selve teksten eller læseren, men af de rutiner og procedurer for faglig læsning, som læreren i den enkelte institution kommunikerer til eleverne. Derudover inddrager jeg Mikhael Bakhtins (1984) begreb om *polyfoni*, som dækker over det dialogiske potentiale ved mange forskellige og også uenige stemmer i interaktion. Desuden anvender jeg litteraturredaktøren Vibeke Hetmars (2019) begreb om *diskurstråde* til at karakterisere, hvor polyfon forfatterskole- og gymnasielærerne gennem deres ytringer lægger op til, at deres fortolkningsfællesskab med eleverne skal være. Metodisk undersøger jeg de to typer af samtale ved hjælp af samtaleanalysen. Her interesserer man sig for at finde og beskrive de regler og normer, som samtaledeeltagere ofte ubevidst samarbejder om at følge (Sacks, Schegloff & Jefferson, 1974). Videnskabsteoretisk er teorien bag samtaleanalysen og perspektiverne fra Fish, Bakhtin og Hetmar indlejret i socialkonstruktivismen og dermed den opfattelse, at forståelsen af virkeligheden konstrueres gennem sociale og sproglige interaktioner.

INDSAMLING OG BEARBEJDELSE AF MATERIALE

Jeg har observeret og lydoptaget en 180-minutters tekstillæsning på Forfatterskolen og fire 45-minutters klassesamtaler på forskellige gymnasier, sammenlagt svarende til tekstillæsningens varighed. Derefter har jeg transskriberet samtalerne efter samtaleanalysens transskriberingsnøgler. Efterfølgende har jeg analyseret lærer-elevturtagningerne i forfatterskoletekstillæsningen ved først at integrere udvalgte samtalesekvenser i et skema, jeg har udarbejdet med udgangspunkt i nogle af samtaleanalysens koncepter. Denne analyse har dannet udgangspunkt for det videre arbejde med at karakterisere den mere overordnede samtaledynamik, elevernes deltagelsesmuligheder og positioneringen af teksterne. Konklusionerne herfra har jeg derefter sat i relation til de litterære klassesamtaler i gymnasiet og endeligt forbundet begge samtaler med begreberne om fortolkningsfællesskaber, polyfoni og diskurstråde. I det følgende beskriver jeg de centrale resultater og konklusioner fra den samlede undersøgelse.

“ Det er heller ikke sjældent, at en tredje formulerer en form for modstand mod det tekstlige eller noget af det sagte.

USTRUKTUREREDE TURTAGNINGER

Analysen af forfatterskoletekstlæsningens lærer-elev-turtagninger viser, at lærer og elever skiftes til at starte taleturene, og at tur-skiftene foregår på en uplanlagt og ustruktureret måde. Når ingen styrer og tildeler ordet til de andre, bliver det tilfældigt, hvornår en siger noget og en anden følger op. Analysen viser også, at der i højere grad tales i ufærdige og afbrudte formuleringer frem for fuldendte sætninger som fra punktum til punktum. Det kan skyldes, at deltagerne i højere grad taler, mens de tænker i stedet for først at tænke tankerne til ende. Endeligt viser analysen, at der er lange pauser på helt op til 30 sekunder og nogle gange flere minutter.

IMPROVISERENDE DYNAMIK

De ustrukturerede turtagninger hænger sammen med en overvejende improviserende læsemåde, hvor ingen, heller ikke læreren, på forhånd har læst teksten og forberedt retningen for, hvad der skal tales om. Samtidigt er der en mere overordnet form og dynamik, som er kendetegnet ved, at en i gruppen formulerer en *observation* i forhold til noget teksten. Typisk kommenterer en anden i gruppen på det og *supplerer* eventuelt til observationen med yderligere refleksioner. Det er heller ikke sjældent, at en tredje formulerer en form for *modstand* mod det tekstlige eller noget af det sagte. Det kan bero på uenighed, kritik eller tvivl. Disse mekanismer er således grundfunktionerne i den fælles bevidsthedsstrøm, som tekstlæsningen også er udtryk for.

LIGEVÆRDIG DELTAGELSE

Symmetrien, der etableres mellem lærer og elever, når ingen har et forspring i at kende teksten, understøttes af de ustrukturerede turtagninger, hvor alle selvstændigt kan byde ind. Dog optræder læreren som den erfarne læser, også ved at initiere samtalen og undervejs samle op og konkludere.

ÆSTETISK FOKUS

En af de centrale pointer i forhold til positioneringen af teksterne er det æstetiske fokus. Ikke forstået som læserens egen æstetiske oplevelse, men snarere som læserens opmærksomhed på de æstetiske dimensioner i teksten. Det er en forholdsvis tekstnær læsemåde, hvor det gælder om at fornemme, undersøge og tage stilling til ordvalg, konnotationer, billeder, toner og klange helt ned til tekstens mindste dele, men også dens overordnede rytme og vilje.

EN FORFATTERSKOLEINSPIRERET SAMTALE I GYMNASIET

For at kunne relatere tekstlæsningen til gymnasiets litterære klasse-samtale, har jeg analyseret lærer-elev-turtagningerne i gymnasie-samtalerne på samme måde. Analysen viser, at lærerne stiller mange spørgsmål og derfor næsten altid er førstetaler og former retningen for samtalen. Eleverne positioneres hermed til at tale i svar, og der ser ud til at være sammenhæng mellem svarformen og det at formulere sig kort. Derudover er der en tendens til at formulere færdige og fuld-endte sætninger, som kan hænge sammen med, at lærerne og eleverne tænker deres tanker til ende, før de siger dem. Tempoet i samtalerne er hurtigt, ofte med pauser på under et sekund. Sammenholdt med tekstlæsningen viser den samlede analyse, hvilke turtagingsknapper gymnasielærere kan skrue på, hvis de ønsker at gå mere æstetisk og undersøgende til værks sammen med eleverne i en mere ligeværdig turtagning med længere pauser til at tænke. Eleverne vil lære selv at tage ordet og formulere sig på andre måder end i svar, mens læreren stadig aktivt vil deltage med sin faglige stemme.

“ Tempoet i samtalerne er hurtigt, ofte med pauser på under et sekund.

DISKURSTRÅDE OG POLYFONI I DE TO FORSKELLIGE FORTOLKNINGSFÆLLESSKABER

For at appellere til forskellige og dermed polyfone læsninger, må læreren etablere, hvad Hetmar kalder for *divergente* diskurstråde, som inviterer til elevens personlige oplevelse af teksten.

I begge typer af samtale italesætter lærerne divergente diskurstråde, men på forskellige måder. Gymnasielærerne lægger op til en faciliteret og rammesat divergens, som for eksempel med spørgsmålet: ”Var I enige om oplevelsen af novellen eller?”. Forfatterskolelæreren lægger op til en eksemplificerende divergens ved selv at demonstrere den: ”Det er så en lidt altså der blir jo så en jeg ved det ik altså netop det her man har både en historie men så har man ogs så en eller anden konsekvensløshed eller noget ik”.

PROJEKTETS BIDRAG, BEGRÆNSNINGER OG VEJEN VIDERE

Projektet bidrager således med ny viden til forfatterskolefeltet og samtidigt også til den mundtlige litteraturdidaktik med interesse for, hvordan spørgsmål-svar-formen kan brydes, og for hvordan undersøgende og æstetiske læsninger konkret kan udmøntes i gymnasiet. Vanskelighederne skal blandt andet ses i overførslen fra en kontekst til en anden. Forfatterskolens opgave er at understøtte og udvikle den enkelte elevs kunstneriske talent, gymnasiets danskundervisning at danne eleverne alment og fagligt gennem sprog og litteratur. Næste skridt er at eksperimentere med, hvilke elementer fra tekstlæsningen som det giver mening for gymnasielærere at lade sig inspirere af, og hvilke elementer der vil vise sig vanskelige at implementere.

REFERENCER

Bakhtin, M. M. (1984). *The problem of Dostevsky's Poetics*. (C. Emerson, overs., red.). University of Minnesota Press.

Fish, S. (1980). *Is there a text in this class? The Authority of Interpretive Communities*. Harvard University Press.

Hetmar, V. (2019). *Fagpædagogik i et kulturformperspektiv*. Aarhus Universitetsforlag.

Sacks, H., Schegloff, E. & Jefferson, G. (1974). A Simple Systematic for the Organization of Turn Taking in Conversation. *Language*, 50(4), 696-735.